

Az Apokalipszis lovasa: Gerbert d'Aurillac*

"Az akkori idők embere úgy érzi, bozót veszi körül. Isten rejtőzködik a bozótosban. Néhány nyom azonban elárulja jelenlétét. Isten látni engedi keze nyomát. Ez lehetővé teszi az embernek, hogy a nyomot követve, sok-sok türelem és szeretet árán, ha nem is elérje, de fellelje őt, megpillantsa a tüzet, melyet ottjártakor gyújtott."

(Georges Duby)¹

"Olykor a Fejedelem magához hivat egy-egy szerzetest, megteszi tanácsosának ..., ő pedig a zárdából egykedvűen kilép a világi életbe, s a hatalom embereként ugyanazzal az aszeptikus tökélyvel igyekszik kormányozni a világot, amellyel addig görög olvasmányait rendezgette."

(Umberto Eco)²

I. Bevezetés

Minden korszaknak megvan a maga meghatározó egyénisége. Ilyen értelemben beszélhetünk például Periklés, Alexandros, Augustus, Nagy Károly, III. Ince, V. Károly, Cromwell, Napóleon, Bismarck, Lenin vagy Churchill szerepéről. Valamilyen formában mindnyájan rányomták bélyegüket korukra. Történeti jelentőségét tekintve ebbe a sorozatba illeszthető Gerbert d'Aurillac (magyarok számára ismertebb nevén II. Silvester pápa). Ő szellemi, politikai és egyházi téren egyaránt maradandót alkotott.

Jelen dolgozat Gerbert kora szellemi közegének felvázolásán túl megkísérel rávilágítani egy 1000 évvel ezelőtt élt ember három különböző és mégis csak összefüggésében szemlélhető arcvonására: a tudóséra, a politikuséra és a pápáéra. Források és szakirodalom hatalmas mennyisége állt rendelkezésünkre. Ezek megalapozták, de ugyanakkor meg is nehezítették munkánkat, hiszen a válogatás és a feldolgozás szempontjai mindig esetlegesek. Mindazonáltal ha a dolgozatunk által sugallni kívánt Gerbert-portré körvonalazódását ez az esetlegesség túlzottan nem befolyásolja, elértük célunkat.

II. A Millenium szellemi közege

Gerbert d'Aurillac élete (950-1003) a középkori Európa azon időszakát fogja át, melynek szellemi megnyilvánulásai a millenáris elképzelésekben csúcsosodtak ki. A politikai háttér sem mellékes persze³, de a mozgatórugók ezúttal nem errefelé

* Dolgozatom Nagy Balázs szemináriumán készült 1994 tavaszán, az akkor általam elérhető források és szakirodalom alapján. Bíráló megjegyzéseiért Klaniczay Gábornak mondok köszönetet.

1 *Georges Duby: A katedrálisok kora. Művészet és társadalom 980-1420.* Budapest, 1984. 73. o.

2 *Umberto Eco: Az új középkor.* Budapest, 1992. 55. o.

3 A IX-XI. századi integrációhoz, az "alulról" induló szerveződésekhöz és a vertikálitáshoz ld. *Szűcs Jenő: Vázlat Európa három történeti régiójáról.* Budapest, 1983. 28. o.

keresendők⁴. Hogy ezekre rátaláljunk, először kulturális szempontból kell megközelítenünk a korszakot.

1. Kulturális meghözelítés

Korszakunk fő szellemi irányzata, a millenáris apokaliptika éppúgy része a kulturális örökségnek, mint például a kolostori írástudás vagy az építészet (amint-hogy ezek olykor szoros összefüggésben is állnak – ezt alább látni fogjuk). Ez a világszemlélet képezi Gerbert korának hátterét, amit mindvégig szem előtt kell tartanunk, hiszen – ahogy azt A.J. Gurevics írja – egyetlen tevékenységi szférát sem emelhetünk ki a “kultúrtörténeti összefüggések egészéből”⁵. De ez nem elég. Ismernünk kell a kulturális háttérmechanizmusokat is ahhoz, hogy az általunk fölvezetett kép teljes legyen. Pusztán módszertani okokból ugyan, mégis élesen el kell különítenünk egymástól a középkori kulturális fejlődés egyes fázisait. Az elmélet egyik szaktekintélye Gurevics: “Jóllehet a középkori »világkép« viszonylag stabil, mégiscsak változott, fejlődött, következőképp leírásában helyet kell kapnia a mozgás elemének, az egyes kultúrkategóriák értelmezése közti különbségnek a középkor különböző szakaszaiban.”⁶

2. Az ezredik év elméleti aspektusai

a.) Három kis reneszánsz

Az alcím talán meghökkentő, annál is inkább, ha hozzátesszük, hogy a három reneszánsz közül ezúttal egyik sem jelenti a XV-XVI. századi humanista irányzatot. (Jóllehet terminológiai szempontból természetesen rá utal.) Az elnevezések most a medievisztika olykor fellengzős szókincséből származnak és kulturális virágkorra utalnak. Ilyenből – topográfiai és kronológiai változók függvényében – meglehetősen sok volt a “sötét” középkorban. A legkevésbé tévútra vezető megközelítési módszer talán az volna, ha a két legtöbbet emlegetett középkori reneszánsz rögzítésével tájolódnánk be a harmadikat – azt, amelyik a továbbiakban minket a leginkább foglalkoztat Gerbert d’Aurillac kapcsán.

Az első az úgynevezett “Karoling-reneszánsz”, amely – mint minden reneszánsz – az antikvitás talajába fúrja gyökereit. Ez a kijelentés persze még nem meglepő. Sokkal meglepőbb azonban, hogy ezen túlmenően nem sajátja az antik szellem nyitottsága. “Zárt kultúra a zárt gazdaság világában”⁷ – írja J. Le Goff – “ahol a könyvek nem is azért vannak, hogy olvassák őket”⁸. A kritika mégis csak a későbbiek világos ismeretében jogos. Konzervatív, értékenntartó erők módsze-

4 A kor “hangulatáról” fest impozáns képet *Duby*: i.m. 11-14. o.

5 Aron *Jakovlevics Gurevics*: A középkori ember világképe. Budapest, 1974. 11. o.

6 Uo. 21. o.

7 *Jacques Le Goff*: Az értelmiség a középkorban. Budapest, 1976. 26. o.

8 Uo. 26.o. Kicsit bővebben: “A karoling kor szellemi mozgása az egyházi és világi vezetés utánpótlásának képzésén túlmenően az »apostoli« tevékenység, a páratlan felkészültség és az önzetlen szellem semmi további jelét nem mutatja fel.” Ld. még *Richard William Southern*: A nyugati társadalom és az egyház a középkorban. Budapest, 1987. 214-228. o.: „A Karoling-ideál alkonya” c. fejezet.

reinek kimunkálásán túl nem várhatunk többet egy olyan kortól, amely a holnapig sem látott el feltétlenül, nemhogy a XII. századig.

Mert a második kulturális virágkor, amelyet rögzítenünk kell, az úgynevezett "XII. századi reneszánsz". Alapvetően itt is az antik örökség a domináns, kiegészítve a ciszterciek monasztikus reformjával⁹, és egy tipikus középkori közeg, a város katalizáló hatásával¹⁰. A szellemiséget legfrappánsabban talán a kor legtöbb idézett¹¹ Bernard de Chartres-féle metaforájával illusztrálhatnánk: "Mi, az óriások vállán ülő törpék, többet és messzebbre látunk, mint ők (ti. az antik auktorok); nem mintha látásunk élesebb vagy természetünk nagyobb lenne, mint az övék, hanem azért, mert ők a levegőben hordanak bennünket, felemelnek az ő gigászi magasságukba."¹²

Dióhéjban ez tehát az a két reneszánsz, amelyek között a szakirodalomban ijesztoően mély szakadék tátong¹³. A X-XI. század kulturális életét még Le Goff sem méltányolja igazán. Mi viszont Gerbert miatt nem tudjuk eléggé hangsúlyozni a fontosságát – még e készülőfélben lévő hármasság keretei között sem.

F. Braudel szerint az 1000. év Európájának virágzása a "mezőgazdasági sikerből" fakad¹⁴. Braudel agrárközpontú koncepciója talán némi kiegészítést érdemel: nem feltétlen kézenfekvő, hogy a Cluny-mozgalom¹⁵ a "mezőgazdasági siker" farvizében evickélve nőtte ki magát világtörténelmi jelentőségű kulturális tényezővé. A császári udvar körül felpezsdülő szellemi élet¹⁶ szintén inkább intellektuális, mint gazdasági teljesítmények gyümölcse. A teológiai, filozófiai és természettudományos gondolkodás (valamint ezek lecsapódása az építészetben) meglehetősen előrelépés a "Karoling-reneszánszhoz" képest. Csak ezekről az alapokról köszönthet be a század, amely tanúja lehet egy Abélard és egy Szt. Bernát szellemi párviadalának.

Ezzel beillesztettük a rendszerbe a hiányzó láncszemet – mintegy hidat vertünk a két ismert reneszánszt elválasztó szakadék fölé¹⁷.

b.) Az Apokalipszis igézete¹⁸

Az 1000. év két szempontból determinál: egyrészt kronológiailag, másrészt jelképesen. Kronológiailag szemlélve ez az időszak a keresztény Nyugat elleni

9 Georges Duby: Emberek és struktúrák a középkorban. Budapest, 1978. 110. o. a Regula "újraolvasásáról".

10 Le Goff: i.m. 23. o.

11 Philippe Wolff: The Awakening of Europe. Harmondsworth, 1968. 286. o., és jellemző módon: Eco: i. m. 46. o.

12 Le Goff: i.m. 28. o.

13 Mintha a harmadik évezred történéseinek kezeiben a 2000. év eliskadna mondjuk a felvilágosodás és a csillagháborúk kora között.

14 Idézi Duby: i. m. 5. o.

15 Wolff: i.m. 148-149. o. Egyenesen a "monastic empire" kifejezést alkalmazza. Duby: i.m. 92-93. o. Southern: i.m. 273-282. o.: "A nagyság századai" c. fejezet.

16 Friedrich Heer: Mittelalter. Vom Jahr 1000 bis 1350. I.k. München, 1983. 110. o. "Ottonische Renaissance"-nak nevezi. A dolgok német vonatkozásától az egyetemes felé elvonatkoztatva talán a "millenáris reneszánsz" volna a legtalálóbb meghatározás.

17 Ld. Wolff: i.m. felosztását: "The Time of Alcuin/Gerbert/Abelard"!

18 A téma részletes feldolgozását nyújtja Bernard McGinn: Visions of the End. Apocalyptic Tradition in the Middle Ages. New York, 1979.

barbár inváziók utolsó fázisa¹⁹ és a Karoling-értékrend pusztulásának kora²⁰. Ehhez szervezen kapcsolódik második szempontunk: a szimbolikus determináció. Az ezredforduló(k) jelentőségének felértékelődéséhez, illetve ennek pszichikai háttéréhez szemléletes adalékot nyújt Marosi Ernő művészettörténész hasonlata: "Ki nem leste még a keze ügyében lévő számláló szerkezetet, villanyórát, gázmérőt vagy kilométerórát, amikor az hasonló, kerek számhoz közeledett: hátha sikerül megragadni a váltás pillanatát?"²¹

Az 1000. év Európájában azonban a pszichikumnál fontosabb a vallás. Nyugaton különösen nagy becsben tartották a Jelenések Könyvét²² – ez vált az egész millenáris szorongás, világyégevárás²³ szegletkövévé: "Aztán láttam, hogy egy angyal szállt alá a mennyből, a mélység kulcsa volt nála, és nagy láncot tartott a kezében. Megragadta a sárkányt, az őt kígyót, vagyis az ördögöt, a sátánt és ezer esztendőre láncra verte. Letaszította a mélységbe, bezárta és lepecsételte, hogy ne vezesse félre többé a népeket, míg le nem jár az ezer esztendő. Akkor rövid időre szabadon engedik²⁴. (...) A többi halott csak akkor kelt életre, amikor eltelt az ezer esztendő²⁵. (...) Amikor eltelik az ezer esztendő, e sátán kiszabadul börtönéből és útra kel, hogy a föld négy sarkán félrevezesse a népeket, Gógot és Magógot, és harcra toborozza őket."²⁶

Ha csupán abból következtetünk, hogy ezek a szavak a mi fantáziánkra milyen hatással vannak, rögtön megérthetjük, hogy 1000 éve mit jelentett az Apokalipszis. De ha ez nem volna elég, szinte le is mérhetjük: III. Ottó császár az 1000. évet választotta arra, hogy elzarándokoljon Aachenba Nagy Károly sírjához²⁷. Ha politikai propagandának szánta is, annyit mindenképpen elismerhetünk, hogy jól időzített: környezete (akárcsak az egész társadalom) nyilván fogékonyabb volt mindenféle behatásra, mint amilyen 999-ben vagy 1001-ban lett volna. Nemcsak a császár, a szerzetes is így gondolkodott. Így Raoul Glaber, aki ekkor a természetben is az Úr arcát fedezi föl: "Az Úr szenvedésétől számított ama ezres évben, mely az említett csapás nyomorúságait követte, az esőzések megszűntek, és az Isten jóságának és irgalmának rátekintése folytán az ég vidám orcával kezdett tündökölni."²⁸

19 Wolff: i.m. 137-141. o.

20 Uo. 113. o.

21 Marosi Ernő: A művészettörténet évszázadai: a tízes számrendszer. In: Café Babel, 1993. 10. sz. 77. o.

22 Wolff: i.m. 114. o.

23 Surányi János: Gerbert és kora. Történelmi tanulmány. Győr, 1886. 15-16, 124. o. Ugyanitt jó tájékoztatás a forrásokról: 144-145. o. Marosi: i.m. 79-80. o. Wolff: i.m. 113-116. o. érzékletes megfogalmazása: "Terror of the Millennium". Oscar Halecki: Európa millenniuma. Budapest, 1993. 109-119. o.: "Az 1000. év víziója" c. fejezet.

24 Jelenések Könyve: 20,1-3. Ford. Kosztolányi István.

25 Uo. 20.5.

26 Uo. 20.7-8.

27 Duby: i. m. 22. o.

28 Raoul Glaber: Historiarum libri. II.10. Ford. Mezey László. In: Középkori történelmi chrestomathia. I. k. Szerk.: N.P. Gracianszkij-Sz.D. Szakskin. Budapest, 1952. 206-208. o.

Ez a mentális közeg Gerbert d'Aurillac otthona. Ebbe születik bele, ebben tanul és tanít, ebben tölti be politikai és egyházi hivatását, ebben adja ki a "társadalmi ébredés jelszavát".²⁹

III. Az Apokalipszis lovasa

A következőkben Gerbert szellemi és politikai tevékenységét mutatjuk be. Az ábrázolás nagyjából a kronológia fonalát követi, ami egyben tudatosan épített karrierjének is keretétül szolgál, tekintve, hogy csillaga – majdhogynem – töretlenül ível fölfelé az idő haladtával. Ne feledjük azonban, hogy minden egyes lépése a főntebb vázolt "millenáris reneszánsz" és apokaliptikus ígézet ideológiai rendszerén belül történik. Ebből kilépni természetesen ő sem tud, de mint "korának legnagyobb szelleme"³⁰ alakítja azt, vagy legalábbis nagyon úgy tűnik, mintha alakítaná.

I. A tudós szerzetes³¹

G. Duby kora "leghíresebb" tudósának titulálja Gerbert-t.³² Lássuk, hol, milyen tudományokban, milyen "közönség" előtt vált azzá és milyen eredményeket ért el.

a.) St-Géraud-d'Aurillac

A dél-franciaországi Provence tartomány St-Géraud-d'Aurillac nevű benedekrendi kolostora a X. században a Cluny-reformmozgalom egyik lelkes tagja volt³³. Csupán a térkép alapján meglehetősen pontosan meghatározhatjuk a kulturális közeget, amely a kis kolostort körülvette: északon az "Occidens" tradicionális keresztény örökségével, délen az arabok által megszállva és egészen másfajta kultúrával átítatva Hispánia. A két kultúrkör találkozási pontján, egyfajta liminális helyzetben St-Géraud-d'Aurillac szellemi életével melegágya volt egy olyan intellektus kibontakozásának, mint amilyen Gerbert-é volt.

b.) Katalónia, avagy a nagy kísértés

Az ifjú szerzetes nagy tehetségnek bizonyult, ezért előljárói hozzájárulásával a szomszédos Katalóniába ment tanulmányútra³⁴. Bőkezű támogatókra lelt Hatto

²⁹ Surányi: i.m. 15-16. o.

³⁰ Michel de Ferdinandy: Der heilige Kaiser. Otto III. und seine Ahnen. Tübingen, 1969. 301. o.

³¹ Lukinich Imre: II. Sylvester pápa. Kolozsvár, 1901. 166-188. o.: "Gerbert tudományos működése" c. fejezet.

³² Duby: i.m. 25.o.

³³ Hans-Henning Kortüm: Gerbert von Aurillac I. Leben und Wirken. In: Lexikon des Mittelalters. IV/6. sz. München, 1988. 1300. col. Silvio A. Bedini: Sylvester II, Pope. In: Dictionary of the Middle Ages. 11. k. Szerk.: Joseph Reese Strayer. New York, 1988. 552. o. Duby: i. m 92-93. o. Ferdinandy: i.m. 334. o.

³⁴ Surányi: i.m. 22-25. o. Bedini: i.m. 552. o. Harriet Pratt Lattin: The Letters of Gerbert with His Papal Privileges as Sylvester II. New York, 1961. 3-4. o.

(Vich püspöke) és II. Borell (Barcelona grófja) személyében:³⁵ e maecenatura nélkül sosem juthatott volna ide. Katalóniai tartózkodása (967-970)³⁶ márpedig mérföldkő volt nemcsak az ő, de talán az egész középkori kultúrtörténet szempontjából.

Katalónia ekkoriban a tiltott gyümölcs volt Európa szemében. Közvetítő szerepet játszott a keresztény Nyugat és az arab magaskultúra fellegvára, a cordobai kalifátus között. Általánosan is elmondható, hogy az antik és bizánci kultúrerököst az arabok közvetítették Európa számára. Ez Katalóniára még inkább igaz. Alapvetően laza kulturális talaj volt, amelyet a kereszténység nemigen tudott kolostorokkal megkötni. Elevenen éltek benne a lovagi hagyományok (ld. Roland-ének, reconquista) is. Építészete is egyfajta kettősséget mutat: a mozarab hatások új színnel gazdagították az "Occidens" fentebb vázolt gondolati hatásait. (Ennek kézzelfogható példája Ripoll kolostorának templomkapuja, amely maga a kőbe zárt Apokalipszis.)³⁷

Jóllehet a Nyugat nem tartotta ildomosnak az érintkezést az arab kultúrával, ez még csak tovább növelte a kisértést, amit az ismeretlen titkok, "tiltott tudományok"³⁸ jelentettek. Gerbert is engedett, illetve lehetővé tették számára, hogy engedjen a csábításnak.³⁹ Gerbert élt – egyesek szerint visszaélt⁴⁰ – ezzel a lehetőséggel, és egy új világot fedezett fel, hogy meghonosítsa Európában.

A számok varázsa

Ahhoz, hogy a fejlettebb arab matematika Európába eljusson, mindenképpen közvetítőre volt szükség. Hogy ez a közvetítő pontosan ki volt, igazából nem tudhatjuk. Egy ilyen kulturális szerep természetesen nem köthető egyetlen személyhez, nyilván egész kolostoriskolák húzódnak meg a háttérben. Az azonban, hogy a tudománytörténeti hagyomány mekkora szerepet tulajdonít Gerbert tevékenységének, szükségessé teszi, hogy ismertessük matematikai műveltségének főbb vonalait.

Katalóniai tanulmányútja során Gerbert megismerkedett a matematika antik és koraközépkori forrásaival, amelyek Nyugaton ekkoriban még ismeretlennek számítottak. Egy-egy kolostorról kolostorra vándorló kósza kézirat helyett itt egész könyvtárak álltak rendelkezésére. Ennek révén első kézből szerezhetett informá-

35 Kortüm: i.m. 1300. col. Ferdinandy: i.m. 334. o.

36 Kortüm: i.m. 1330. col. Uta Lindgren: Gerbert von Aurillac II. Wissenschaftliche Tätigkeit und Nachwirkung. In: Lexikon des Mittelalters. IV/6. sz. München, 1988. 1302. col.

37 Tompos Erzsébet: Spanyolország építészete. I.k. Budapest, 1980. 20-23. o.: "Katalónia építészete". c. fejezet. Uo. 98-99. o. a ripolli Santa-María templom "apokaliptikus" kapujáról.

38 Wolff: i.m. 189. o. ("forbidden sciences")

39 Katalóniához ld. Lindgren: i.m. 1302. col. Heeri: m. 165-166. o. ("das dritte Europa") Surányi: i.m. 11. o. Wolff: i.m. az antik (119-125.o.), a bizánci (126-132.o.) és a muzulmán (132-136.o.) tradícióról.

Le Goff: i. m. 27-30. o.: "A görög-arab örökség" c. fejezet. Duby: i. m. 32-33. o. Tompos: i.m. 20. o. 40 Ld. "Az ördög cimborája" c. alfejezetet.

ciókat Pythagoras, Euclides, Eratosthenes és Boëthius műveiből⁴¹. Az új elméleti szempontok elsajátítása mellett Gerbert eltanulta az úgynevezett abacus (számoló-tábla) használatát. Ezen a számok helyiértékeit kis zsetonokkal, úgynevezett apexekkel lehetett jelölni⁴². Abacusain Gerbert már arab számokat alkalmazott⁴³. (Míg Európában a számokat még mindig kifírták latin betűkkel, jobb esetben római számokkal.⁴⁴) Ő lehetett az első ismert nyugati értelmiségi, aki ilyen mélyen megmártózott a muzulmán kultúra fürdőjében. Ily módon megszerzett ismereteit azonban nem tartotta meg magának – szellemi nyitottsága nem csupán a tudás főlhalmozásának eszköze volt. Későbbi nyugati kéziratokban két műve is fennmaradt: “*Libellus de numerorum divisione*”⁴⁵ és “*Regulae de numerorum abaci rationibus*”⁴⁶. Ez utóbbiról jegyezte föl egy elkeseredett középkori író: “*regulae, quae a sudantibus abacistis vix intelleguntur*”⁴⁷. Egyébként Gerbert tekintélyére jellemző, hogy a XI-XII. század folyamán az “*abacista*” megjelölést sokan a “*gerbertista*”-val helyettesítették.⁴⁸ “*Szakkönyvek*” írása mellett kiterjedt levelezést is folytatott: így például a Rajna-menti iskolákkal⁴⁹ és személy szerint Aldebold von Utrecht-tel is⁵⁰. Tudományos berkekben hatalmas tiszteletnek örvendett a gerberti tradíció: az ő szellemi örökségét vette át Fulbert de Chartres (aki közvetlen tanítványa is volt)⁵¹ és Adelhard of Bath (XII. század)⁵² is.

A csillagok varázsa

Asztronómia és asztrológia még manapság is egybecsengő fogalmak: gyakorta még a csillagászattal mint komoly tudománnyal foglalkozó tudósnak is valamiféle “csillagjós” miszticizmust tulajdonítunk. Ez a hozzáállás a középkorban százszerosan is érvényes. Aki erre a “szakterületre” tévedt, számíthatott a kortársak gyanakvására. Márpedig Gerbert Katalóniában megtanult egyet-mást a csillagokról⁵³ és ezt a későbbiekben hasznosította is. III. Ottó császár udvarát egy elmés szerkezet, az úgynevezett astrolabium (más néven horologium) elkészítésével

41 Gerbert forrásaihoz ld. *Adolf Pavlovics Juskevics: A középkori matematika története.* Budapest, 1982. 360. o. és *T. Tóth Sándor-Szabó Árpád: Matematikai műveltségünk keretei. Középkor és reneszánsz.* Budapest, 1988. 28. o.

42 *Juskevics: i.m. 316. o. T. Tóth-Szabó: i.m. 68. o.*

43 *Lindgren: i.m. 1302. col.*

44 *Juskevics: i.m. 359. o.*

45 Uo. 359.o.

46 *T. Tóth-Szabó: i.m. 68. o.*

47 Uo. 70. o.

48 Uo.

49 Uo. 28. o.

50 *Juskevics: i.m. 359. o.*

51 *T. Tóth-Szabó: i.m. 60-61. o.*

52 Uo. 31-32.o. Gerbert matematikai műveltségéről ír még: *Ferdinandy: i. m. 260, 334. o. Surányi: i. m. 12. o. Philippe Wolff: The Awakening of Europe.* Harmondsworth, 1968. 185-187. o. *Bedini: i. m. 552. o. és Marc Block: La société féodale. La formation des liens de dépendance.* Paris, 1949. 101-102. o.

53 *Ferdinandy: i.m. 334. o. Surányi: i.m. 13. o. Bedini: i.m. 552. o. Wolff: i.m. 188-189. o.*

kápráztatta el Magdeburgban⁵⁴. Ezzel az eszközzel a sarkcsillag magasságát lehetett meghatározni. Thietmar von Merseburg így ír erről: "Optime callebat astrorum discernere et contemporanea suos variae artis noticia superare. Hic tandem a finibus suis expulsus Ottonem peccit imperatorem; et cum eo diu conversatus in Magadaburg orologium fecit, illud recte constituens, considerata per distulam quadam stella nautarum duce."⁵⁵

Egy értekezést is tulajdonítanak Gerbertnek "Liber de astrolabio" címmel⁵⁶. Ez a mű beilleszthető abba a középkori asztronómiai hagyományba, melynek útját olyan tudósok jelzik, mint például Beda Venerabilis (VIII. század) vagy Robert Grosseteste (XIII. század).⁵⁷

Gerbert az asztronómia ürügyén a középkori Európa "könyvtárközi kölcsönzőszolgálatát" is mozgásba lendítette. Erről tanúskodik Suner barcelonai archidiakónushoz küldött levele is: "Kérlek, küldd el nekem az általad lefordított »De astrologia«-t, és ha bármire szükséged volna cserébe, nyugodtan kérheted."⁵⁸

Az ördög cimborája

G. Duby így vélekedik Gerbert-ről: "Gerbertet, kinek műveltsége mindenki csodálatát kiváltotta az ezredik esztendőben (!), nem filozófusnak, hanem mágusnak tartották. Ő is csapdákat állított a láthatatlan dolgoknak. Ravaszkodással és bűvös praktikákkal igyekezett összebékíteni a sors erőit."⁵⁹

Csapdákat állítani a láthatatlan dolgoknak, valamilyen rendszerbe kényszeríteni olyan – a kor embere számára elvont, sőt titokzatos – jelenségeket, mint a számok vagy a csillagok, veszélyes vállalkozásnak bizonyult a középkorban. Ezt jól illusztrálja Gerbert példája. Halála után hamar elterjedt róla a legenda, miszerint szövetséget kötött az ördöggel⁶⁰. Ráadásul nem elég, hogy matematikával és asztronómiával foglalkozott, de minderre a tudására a saracénok között tett szert Katalóniában – ez még jobban növelte a gyanút⁶¹. Ez a gyanú tette lehetővé, hogy Orderic Vitalis ezt írja Gerbert-ről: "Fertur de illo quod dum scolasticus esset cum demone locutus fuerit, et quid sibi futurum immineret inquisierit."⁶²

54 Juskevics: i. m. 359. o. T. Tóth-Szabó: i. m. 28. o. Uta Lindgren: Gerbert von Aurillac II. Wissenschaftliche Tätigkeit und Nachwirkung. In: Lexikon des Mittelalters. IV/6. sz. München, 1988. 1302. col. Ferdinandy: i. m. 362. o. Bedini: i. m. 553. o. A horologium "műszaki leírása" 3 oldalban: Bogdánfy Ödön: II. Szilveszter pápa horológiuma. Budapest, 1937.

55 Thietmar von Merseburg: Chronicon. VI. 100. 9-15. In: Thietmari Merseburgensis episcopi Chronicon. Szerk.: Werner Trillmich. Berlin, é. n.

56 T. Tóth-Szabó: i. m. 186. o.

57 Uo. 186. o.

58 Gerbert: Letters. In: Pratt Latin: i. m. 69. o. A levél 984-es reimsi keltezésű.

59 Duby: i. m. 73. o.

60 Juskevics: i. m. 360. o. Friedrich Heer: Mittelalter. Vom Jahr 1000 bis 1350. i. k. München, 1983. 120. o. Surányi: i. m. 29-31. o. Lukinich: i. m. 188-200. o.: "Gerbert mondanaköre" c. fejezet.

61 Surányi: i. m. 27-29. o. vö. Lukinich: i. m. 188. o.

62 Orderic Vitalis: Historia ecclesiastica. I. 175. In: Marjorie Chibnall: The Ecclesiastical History of Orderic Vitalis. 1-6. k. Oxford, 1968-1980.

Egész mondakör szövéődött a “mágus” Gerbert köré. (Ezt egyesek a későbbi Faust-mondakör előképének tartják⁶³. Walter von der Vogelweide a XIII. században Gerbert-t mint a Sátán szövetségeseit éneкли meg.⁶⁴

Ez a megítélés első látásra nem túl hízelgő. De ha figyelembe vesszük, hogy a középkor minden rendkívülit és szokatlant természetfeletti erők hatásának tulajdonít, rájövünk, hogy a mágia vádja Gerbert-rel szemben nem más, mint az ő rendkívüliségének és szokatlanságának nagyon is sokatmondó elismerése.

c.) *Reims, avagy a nagy kihívás*

Ha Katalóniát a nagy kísértésnek neveztük, úgy illő, hogy Reimset Gerbert számára a nagy tudományos kihívás színhelyének tartsuk. Itt érik be ugyanis a Katalóniában leszedett tiltott gyümölcs. És csak Gerbert nagyságának köszönhető, hogy új hajtásai már nem esnek tilalom alá – a keresztény “Occidens” kulturális örökségének integráns részeivé válnak.

Filozófia

A katalóniai természettudományos gondolkodásmód frissessége jól megfér a nyugati szellem Istent kereső, az értékeket bővítve megtartó nyugalmával. Ezt az összeférhetőséget nemcsak a keresztény és francia Gerbert, de a mohamedán és perzsa Avicenna példája is igazolja. Gerbert mohamedán kortársa ugyanis “jobban hatott a nyugati gondolkodásra, mint a hivatalos iszlám tanításra.”⁶⁵

E kölcsönösség szellemi légköre biztosította Gerbert számára azt az előnyt, amely reimsi karrierjét előmozdította. Adalbero érsek a tehetséges “scolasticus”-t kinevezte a katedrálisiskola vezetőjévé.⁶⁶ Itt a klasszikus “septem artes liberales” rendszerén belül Gerbert a hangsúlyt a természettudományos jellegű “quadrivium”-ra (aritmetika, astronomia, geometria, musica) helyezte.⁶⁷ Gerbert d’Aurillac kezei alatt Reims európai hírű filozófiai iskolává nőtte ki magát.⁶⁸

Teológia

A “quadrivium” mellett Gerbert a teológiát sem hanyagolta el: tevékenyen résztvett a kor eucharistia-vitájában.⁶⁹ Arra is vállalkozott, hogy a nagy tekintélyű IX. századi mainzi érsek, Hrabanus Maurus tételeit több ponton korrigálja.⁷⁰ Ezt

63 *Lukinich*: i.m. 189.o. Heer: i.m. 87.o. (“ein mittelalterliches Urbild der Faust-Sage”)

64 *Lindgren*: i.m. 1302. col. Ennek nyilván politikai okai is vannak, hiszen egy Stauf-barát Minnesänger mégsem dicsőíthet nyíltan egy leendő pápát.

65 *Bolberitz Pál*: Avicenna. In: Magyar Katolikus Lexikon. I. k. Szerk.: *Diós István*. Budapest, 1993. 481.o.

66 *Kortüm*: i.m. 1301. col. *Ferdinandy*: i.m. 334. o.

67 *Jushevics*: i.m. 359. o. *Lindgren*: i.m. 1302. col. *Ferdinandy*: i.m. 260. o.

68 *Marc Bloch*: La société féodale. La formation des liens de dépendance. Paris, 1949. 101-102. o. További szempontokat adhatnak a következő kérdések: Milyen hatással volt a reimsi a kétségtelenül nevesebb chartres-i iskolára? Elősegítője volt-e a reimsi iskola az európai Aristoteles-recepciónak és ilyen értelemben előfutára-e a skolasztikának?

69 *Surányi*: i.m. 59-62. o.

70 Uo. 60-61. o.

akár a tekintélytisztélet középkori hagyományának nyílt arculközpéséül is tekinthetnénk, de valószínűleg nem erről van szó. Mint ahogy nem erről volt szó Ravennában sem, amikor nyilvános teológiai dispután vett részt egy másik nagy tekintéllyel, a magdeburgi katedrálisiskola vezetőjével, Ohtrich-hal szemben (981).⁷¹ Fölényes győzelme nemcsak a reimsi iskola diadalát jelenti a magdeburgi felett. Igazából Gerbert vitakészsége, talán nyitottabb gondolkodásmódja diadalmaskodott.

d.) Tanár és nevelő

Gerbert d'Aurillac nem telepedett le Katalóniában. Lehetősége pedig lett volna rá, hiszen a hispániai muzulmán mecénások szívesen támogatták a keresztény világból érkező tudós idegeneket. Gerbert nem kívánt élni ezzel a lehetőséggel, külhoni szerzett tapasztalatait, az új gondolatokat "otthon" akarta szétárasztani. Hallgatók és tanítványok pedig szép számmal akadtak a keresztény Nyugaton is.

Klerikus diákjai között a legnevesebbek a már említett Fulbert de Chartres⁷² és későbbi életrajzírója, Richer de Reims⁷³. Róluk is írhatta Orderic Vitalis a következő sorokat: "(Gerbertus) ... in sua scolâ famosus et sullimes discipulos habuit ... Hos aliosque plures Gerbertus erudit, quorum multiplex sequenti tempore scientia aeccliesiae Dei plurimum profuit."⁷⁴

Ha tényleg így volt, igazat adhatunk Dubynek, aki Gerbert-t "kora legjobb tanítómesteré"-nek tartja⁷⁵. Ennek megvolt a szakmai háttere is. Fentebb már találkoztunk Gerbert egy levelével, amely a korabeli "könyvtárközi kölcsönzőszolgálat" működését is illusztrálta. Most lássunk egy másikat, amelyet Adelbero reimsi érseknek küldött: "Gondoskodjál róla, hogy Julius Caesar »Historiá«-ját Adso (I) úrtól, Montier-en-Der apátjától lemásolják a számunkra. Cserébe bármelyik reimsi kéziratunkat magadhoz veheted és azokra is számíthatsz, amelyek mostanában kerültek elő, összesen mintegy nyolc kötetre: Boëthius »De astrologiá«-jára és egyéb gyönyörű geometriai munkákra, melyek nem kevésbé méltóak a csodálatra."⁷⁶ Fulbert de Chartres és Richer de Reims mellett Gerbert-nek történeti szempontból fontosabb tanítványai is voltak: a későbbi III. Ottó német-római császár és a későbbi Jámbor Róbert francia király.

Hogy milyen módon került kapcsolatba Gerbert e két illusztris fiatalember szüleivel, az jelenleg kevésbé fontos – a "szülői értekezletre" politikai tevékenységét taglaló fejezetünkben térünk ki. Itt legyen elég annyit leszögezni, hogy akinek

71 Kortüm: i. m. 1301. col. *Ferdinandy*: i. m. 335 .o. *Pratt Latin*: i. m. 6. o.

72 *Bedini*: i. m. 552. o.

73 *Juskevics*: i. m. 366. o. *Lindgren*: i. m. 1302. col. *Philippe Wolff*: *The Awakening of Europe*. Harmondsworth, 1968. 172. o.

74 *Orderic Vitalis*: *Historia aeccliesiastica*. I. 174.

75 *Duby*: i. m. 25. o. Ld. még *Hélène Gasc*: Gerbert et la pédagogie des arts libéraux a la fin dixieme siècle. In: *Journal of Medieval History*, 1986. 12/2. sz. 111. o.

76 *Gerbert*: *Letters*. 54. o. A levél 983-as bobbói keltezésű.

ilyen szépreményű diákokat bíztak a kezeire, annak a kor egyik legjobb mesterének kellett lennie.

Az antik kultúra továbbéléséhez érdekes adalék, hogy Gerbert Ottóhoz fűződő kapcsolatát szívesen helyezte párhuzamba Aristoteles és Alexandros viszonyával⁷⁷. Világtörténelmi keretekben gondolkodva elismerhetjük e párhuzam jogosságát.⁷⁸

2. A politikus főpap

Manapság is előfordul, hogy elismert professzorok olykor politikussá avanzsálnak. Nem volt ez másképp a középkorban sem, sőt, akkoriban ez a jelenség még pregnansabban jelentkezett. Keresve sem találnánk Gerbert-énél jobb példát erre. A következőkben – továbbra is a kronológia Ariadné-fonalára bízva magunkat – egyfajta itinerariumot állítunk össze. Összhangban a középkor tér- és időszemléletével talán így tudjuk a leghívebben végignyomozni Gerbert politikai pályafutásának főbb állomásait.

a.) Róma – előszőr

Gerbert első római tartózkodásakor az Urbs Aeterna valóban az egész keresztény világ centruma volt. Ekkor (972) került ugyanis sor Nagy Ottó német-római és Ioannes Tzimiskes bizánci császárok örökösének esküvőjére. II. Ottó (ekkor már társuralkodó) és Theophanu hercegnő házasságkötési ceremóniájának "fővédnöke" XIII. János pápa volt.⁷⁹ Az eseményen Gerbert is jelen volt és ismeretséget kötött a főszereplőkkel.⁸⁰ Egy ilyen fiatal⁸¹ szerzetesnek belecsöppenni ebbe a társaságba: határtalan lehetőségek kapuja.

b.) Bobbio

Gerbert magasrangú protektorainak és a ravennai dispután⁸² szerzett hírnevének köszönhetően II. Ottó császártól később elnyerte a bobbiói bencés kolostor apáti címét.⁸³ Tisztét azonban csak rövid ideig (981-983) tudja betölteni: az olasz szerzetesek hamar kiutálják maguk közül a reformer (és ráadásul francia!) apátot.⁸⁴ Kezdetben tehát nem sok remény kecsegteti Itáliában, így visszatér Franciaországba.

⁷⁷ *Ferdinandy*: i.m. 363. o.

⁷⁸ Róberthez ld. *Wolff*: i.m. 158. o. és *Bloch*: i.m. 127. o. ("Robert le pieux, »roi savant en Dieu«, avait été, a Reims, l'éleve de l'illustre Gerbert")

⁷⁹ *Lattin*: i.m. 4. o.

⁸⁰ *Kortüm*: i.m. 1300-1301. col. *Bedini*: i.m. 552. o. *Ferdinandy*: i.m. 334. o.

⁸¹ Gerbert ekkor még alig húszegynéhány éves. Nemrég (970) tért vissza Katalóniából.

⁸² Ld. a "Teológia" c. alfejezetet.

⁸³ *Surányi*: i. m. 53. o. *Kortüm*: i.m. 1301. col. *Ferdinandy*: i.m. 335. o. *Bedini*: i.m. 552. o.

⁸⁴ *Surányi*: i.m. 58. o.

c.) Reims

Reimsben tudományos tevékenysége mellett beleártotta magát a nagypolitikába is. Nem debütált rosszul: Adalbero érsekkel karöltve bábáskodott Capet Hugó francia királlyá választása körül (987).⁸⁵ Ekkor vállalta el a trónörökös Róbert nevelésének feladatát is.

Közben a korosodó Gerbert ambíciói számára a katedrálisiskola vezetése kevésnek bizonyult. Tanítványa, III. Ottó most leróhatta háláját mestere iránt: kijárta számára a Reims érseke címet, amit aztán Gerbert öt évig (991-996) viselt.⁸⁶ Ha azonban megvizsgáljuk a közel egykorú krónikák tudósításait, kétségeink támadnak megválasztásának törvényességét illetően. Ilyen értelemben nyilatkozik Thietmar von Merseburg⁸⁷ és Orderic Vitalis⁸⁸. Zsenialitásának köszönhető, hogy végül mégsem az "usurpator" – alak dominál az utókor róla alkotott felfogásában.

d.) Róma – másodszer

Gerbert második római tartózkodásakor (996)⁸⁹ meglehetősen furcsa helyzetben volt. Ha sarkítva fogalmazunk, Reimsből menekülnie kellett⁹⁰, "persona non gratá"-vá vált mint törvénytelen érsek. De a kedvező alkalom segítségére sietett. Ekkor tartották Rómában III. Ottó császárrá koronázását. A tanítvány ezúttal sem maradt hűtlen mesteréhez: kinevezte személyes tanácsadójává.⁹¹ Gerbert a megbízást legott elfogadta – nem is akárhogyan. Érdemes hosszabban idéznünk azt a levelét, amely első látásra a feltétlen alattvalói hűség deklarációja, közelebről szemügyre véve politikai hitvallás, még alaposabban megvizsgálva pedig egy fejedelem behálózására alkalmas fegyverek gyanút keltő arzenálja:⁹² "Ha a tudás legfényesebb lángjaitól ragyogunk, az csupán atyád nagyságának köszönhető, aki táplálta és nagyatyád kiválóságának, aki meggyújtotta őket ... Mit is mondhatnék? Nem a saját kincseinket visszük hozzátok. Inkább visszaadjuk, amit egykor kaptunk ... Nem is tudom, mi lehet fenségesebb egy embernél, aki születésére nézve görög⁹³, birodalmára nézve római, és örök jogán arra törekszik, hogy visszaszerezze magának a görög és római bölcsesség kincseit. Ezért, ó Caesar, nemcsak ebben engedelmességek a császári határozatnak, de bármiben, amit csak Császári Felséged óhajt. Mert mi, akik emberi dolgok közül semmit sem tartunk édesebb-

85 Heer: i. m. 87. o. Bedini: i.m. 553. o.

86 Kortüm: i.m. 1301. col. Ferdinandy: i.m. 362. o.

87 Thietmar von Merseburg: Chronicon. VI. 100. 9-15.: "Erat is ... ad ultimum Remensem urbem ad regendum iniuste promotus."

88 Orderic Vitalis: Historia ecclesiastica. I. 175.: "de throno remensi quem illicite usurpuerat..."

89 Kortüm: i.m. 1301. col. Bedini: i.m. 553. o.

90 Thietmar von Merseburg: Chronicon. VI. 100. 9-15.: "Hic tandem a finibus suis expulsus Ottonem peciit imperatorem." Orderic Vitalis: Historia ecclesiastica. I. 175.: "cum rubore et indignatione Galliam reliquens ad Ottonem imperatorem profectus est".

91 Kortüm: i.m. 1301. col.

92 A panegyricus sükketté teszi Ottót a mögöttes jelentés iránt: Gerbert itt tulajdonképpen egyszerűen "bemászik" a császár fejébe. Ezentúl ő irányítja még a gondolatait is, anélkül, hogy az bármit is sejtene. Ez már Gerbert császársága. (Ennyit a "tanácsadói" státuszról.)

93 III. Ottó anyja Theophanu bizánci hercegnő volt.

nek a te parancsodnál, képtelenek vagyunk megszegni irántad való engedelmisségünket.”⁹⁴

Általában III. Ottónak szokás tulajdonítani a “renewatio imperii Romanorum”-elméletet és annak realizálását.⁹⁵ Ha a megvalósítás az ő nevéhez fűződik is, az ideológia reneszánsza⁹⁶ csakis mentora, Gerbert d’Aurillac révén bontakozhatott ki. Ehhez szolgál eszmetörténeti adalékul Gerbert azon szellemi törekvése, miszerint ideje, hogy az eddigi százsz “rusticitas”-t fölváltsa a klasszikus görög “subtilitas”.⁹⁷

e.) Ravenna

Gerbert az említett teológiai disputa alkalmával (981) már járt Ravennában és nem is szerepelt dicstelenül. Ezúttal sem, bár a helyzet elképesztően nagyot változott azóta. Most nem a tudós szerzetes, hanem a császári tanácsadóvá avanszált bukott érsek bukkan föl a már akkor is történelmi múlttal rendelkező városban. III. Ottó – talán kárpótlásképpen? – Ravenna érseki székét juttatja neki (998)⁹⁸. Ahogy Orderic Vitalis maliciózusan megjegyzi: “tam ab ipso (ti. Ottó által) quam a populo ad presulatum Ravennae electus est”.⁹⁹ Nagy Theodrik és Iustinianus városa azonban már csupán a lélegzetvételnél szünet intermezzóját jelenti Gerbert számára. Egy évvel később ugyanis (éppen egy évvel a Millenium előtt) Gerbert d’Aurillac elérkezett arra a pontra, amelynél följebb evilági ember nem juthatott: Szt. Péter székébe.

3. “Az Ezredik Év pápája”¹⁰⁰, avagy Róma – harmadszor

A rezignált Thietmar von Merseburg ennyit jegyez föl: “Papa quoque Gregorius bene dispositus Domae emnibus II. Nonas Februarii obiit, Gerberto sibi mox succedente.”¹⁰¹ Orderic Vitalis már bőbeszédűbb, sőt, egy érdekes csemegével is szolgál: “Inde post aliquot annos ad sedem apostolicam translatus est: annoque dominiciae incarnationis dccccxcix Silvester papa sullimatus est ... quid sibi futurum immineret inquisierit, a quo protinus ambiguum monadicon audivit: Transit ab R Gerbertus ad R, post papa vigens R. Versipellis oraculum tunc quidem ad intelligendum satis fuit obscurum: quod tamen postmodum manifeste videmus impletum. Gerbertus enim de Remensi cathedra transivit ad presulatum Ravennae ac postmodum papa factus est Romae.”¹⁰²

94 Gerbert: Letters. 296-297. o. A levél 997-es sasbachi keltezésű.

95 Vö. Kortüm: i.m. 1301. col. Ferdinandy: i.m. 393. o.

96 Egy újabb “reneszánsz”.

97 Heer: i. m. 110. o.

98 Kortüm: i.m. 1301. col. Bedini: i.m. 553.o.

99 Orderic Vitalis: Historia aecclesiastica. I. 175.

100 Utalás egy számomra elérhetetlen mű címére: Pierre Riché: Gerbert d’Aurillac, pape de l’an Mil. Paris, 1987.

101 Thietmar von Merseburg: Chronicon. IV. 43. 34-36.

102 Orderic Vitalis: Historia aecclesiastica. I. 175. Az értelmezéshez ld. Surányi János: Gerbert és kora. Történelmi tanulmány. Győr, 1886. 116. o.

Az ellentmondás nem is lehetne nagyobb. Az ember fantáziája nem veheti fel a versenyt a történelemével. Az ördög cimborája, a számok és csillagok megszállottja, a három R bűvésze, a tudós szerzetes és a törtető karrierista ezentúl haláláig Krisztus földi helytartója. És mindez a Megtestesülés ezredik évfordulójának vigiliáján. Gerbert d'Aurillac valóban az Apokalipszis lovasa.

a. A pápa és a császár

Kétség sem fér hozzá, hogy pápaságát (999-1003) Gerbert a császárnak köszönhette. III. Ottó elméletben szépen eltervezte, miként vet véget a donációk constantinusi és pippini tradíciójának. Gondolatban Krisztus és esetleg még az apostolok, de semmiképp sem a pápa alattvalójának tartotta magát.¹⁰³ A császár gondolatai azonban ekkor egy különleges képességekkel rendelkező új pápa intelligenciájának bilincsei közt vergődtek. Ezt a helyzetet Gerbert úgy nevesítette (a szó szoros értelmében!), hogy pápaként a II. Silvester nevet vette föl. Ezzel a formális gesztussal kétségkívül Szt. I. Silvester pápára utalt, a hagyomány szerint ugyanis ő keresztelte meg Nagy Constantinust.¹⁰⁴ Sorsuk mindenesetre teljesen összefonódott: amikor Rómában felkelés tört ki III. Ottó ellen (1001), Gerbert is menekülni kényszerült és csak egy év múlva térhetett vissza az Örök Városba.¹⁰⁵ Fölmerülhet a provokatív kérdés, "mi lett volna, ha" (!) Európa két kulcsfigurája nem hal meg történelmi távlatból tekintve szemvillanásnyi időn belül.¹⁰⁶ Anélkül, hogy légvárákat építve felelőtlenül foglalnánk állást, annyit talán biztonsággal leszögezhetünk, hogy Gerbert saját elképzeléseit körülbelül tíz év alatt teljesen leképezte volna a kísérleti nyúlként kezelt milleniumi Európára. De csak egy III. Ottóval a markában. Rövid pontifikálása alatt így "csupán" arra volt képes, hogy a szervezeti bázist megteremtse az általunk feltételezett monumentális kísérlethez.¹⁰⁷ Ezirányú törekvéseit az alábbiakban vázoljuk.

b. A "Gerbert-szindróma" alapvetései

Kísérlet a Cluny-reform páneurópai kiterjesztésére

Gerbert egész működésének alfája, St-Géraud-d'Aurillac bencés kolostora a Cluny-központú "monasztikus birodalom"¹⁰⁸ része volt.¹⁰⁹ Ez a rideg tény pályájának csúcs- és végpontján visszaköszön: II. Silvesterként – páratlan hatalommal a kezében! – Cluny szellemében bocsátja útra reformprogramját.¹¹⁰ Ebben termé-

103 Heer: i.m. 110. o.

104 Kortüm: i.m. 1301. col. *Ferdinandy*: i.m. 392-393. o. *Surányi*: i.m. 116. o. A névválasztás párhuzamba állítható a fiktív Aristoteles / Alexandros = Gerbert / Ottó relációval.

105 Kortüm: i.m. 1301. col.

106 Egyébként az "elszalasztott lehetőség", "nemzeti tragédia" stb. kifejezések is implicite a "mi lett volna, ha" problematikáját hurcolják magukkal.

107 Az egyszerűség kedvéért nevezzük "Gerbert-szindrómának".

108 Wolff: i. m. 149. o.

109 Kortüm: i.m. 1300.

110 *Surányi*: i.m. 15,135-136. Ellenvélemény: Joseph L. Lynch: *The Medieval Church. A Brief History*. London, 1992. 123.o. : "They (ti. a pápák) accepted the world as it was."

szetesen hathatós segítséget nyújtott neki Szt. Odilo, Cluny apátja.¹¹¹ Az idők jeleit fölismerve egyházát olyan értelemben is katolikussá (egyetemessé) akarta tenni, hogy teljes mértékben integrálja a feudális struktúrába.¹¹² Ezt valóban csak felülről, Szt. Péter székéből lehetett volna megvalósítani. Másfelől könnyörtelenül fellépett az egyházi hierarchiát és annak rugalmas működését blokkoló nepotizmus és simónia ellen; emellett szorgalmazta a cölibátus fokozatos bevezetését.¹¹³ Ezek a kérdések nem is olyan sokkal később egy Hildebrandot sem hagytak nyugodni. Szándékosan tesszük föl újra az irritáló kérdést: mi lett volna, ha Gerbert d’Aurillac nem hal meg olyan hamar?

A kereszt és a kard küldetése

II. Silvester missziós tevékenysége két célpont felé irányult. Az első célpont Kelet-Európa volt.¹¹⁴ Ha csak a magyar példát vesszük is, talán érthető, hogy Gerbert a magyarság számára valamiképpen az Apokalipszis lovasa volt. (De Koppány számára egész bizonyosan.) És ez még csak a kereszt küldetése. A kard küldetésének célpontja is keleti – bár jóval távolabbi: a Szentföld.¹¹⁵ És be kell látnunk, hogy Róma számára ez utóbbi célpont volt a kedvesebb. Ezernyi vallási, gondolati és érzelmi szál fűzte az Örök Várost Jeruzsálemhez. Egyesek¹¹⁶ úgy vélik, Gerbert volt a keresztes eszme első hirdetője. Igaz, II. Orbán is a Cluny-reformok híve volt, mégis egy évszázad telt még el Clermont-ig. És az eredmény? Nos, talán üdvösebb lett volna, ha nem Remete Péterek vezetik az első “kereszteslovagokat” a vakvilágba. Kérdés: mi lett volna, ha a Millenium Mennyei Jeruzsálemének érkezése egybeesett volna az evilági Jeruzsálem “megtérésével”? És végül újra: mi lett volna, ha Gerbert d’Aurillac nem hal meg olyan hamar?

IV. Befejezés

G. Duby egy történetelméleti beszélgetés során így fogalmazott: “Nézze, az esemény olyan, mint a tócsába hajított kő: nyomában felszínre bukkan az iszapos talaj, s benne mindaz, ami az élet mélyebben fekvő rétegeiben él és mozog. Amit mondok, az a kivételes személyiségre is áll, mert sokat beszélnek róla, s körülötte az értesülések egész kévéje bomlik ki. Szerintem az életrajz az egyik legnehezebb s egyben legérdekfeszítőbb történeti műfaj, mert a személyiség – akárha kivételes – azonos életet él, mint kortársai, osztozik velük magatartásformáikban, gondol-

111 *Ferdinandy*: i.m. 370.

112 *Bloch*: i. m. 276.o.

113 *Bedini*: i. m. 553.o.

114 *Bedini*: i.m. 553. o. *Halecki*: i. m. 109-119. o. (Kelet-Európa kereszténységéről) vö. *Szűcs*: i. m. 55. o.

115 *Bedini*: i.m. 553. o. Kiábrándító ellentmondás: a muzulmán Katalóniával a háta mögött Gerbert a betű helyett a kard küldetését választotta. Miért?

116 *Surányi*: i.m. 125-127. o.

kodásmódjukban, világfelfogásukban. Az a tény, hogy beszélt, hogy szavait megőrizték, hogy bőségesen írtak róla, lehetővé teszi, hogy megértsük a korra jellemző viselkedésmódokat. Ugyanakkor – sajátos egyéniségével, tetteivel, szavaival, azzal, ami a megszokottól elütő, szabályellenes, amit még más sohasem mondott ki – ez az ember megmozgatja, felrázza környezetét, hullámokat ver maga körül, amelyek lassan tovaterjednek és hatást gyakorolnak a kulturális képződmény egészére.”¹¹⁷

Miért is volt tehát Gerbert d’Aurillac az Apokalipszis lovasa? Nincs más hátra, mint a fenti Duby-idézetet szem előtt tartva megindokolni dolgozatunk címválasztását. Ezt pedig csakis Szt. János apostol szavainak kölcsönvételével tehetjük. Nem a gyakrabban citált négy halált hozó apokaliptikus lovasra gondolunk¹¹⁸, hanem az őket egymagában is ellentételezni képes lovagra. Reméljük, hogy dolgozatunk vetett némi fényt arra, miért illik ez a metafora Gerbert d’Aurillacra. Egy univerzális emberre a millenáris Európában.

“Ekkor nyitva láttam az eget. Egyszerre egy fehér ló jelent meg. Aki rajta ült, azt Hűségeseznek és Igaznak hívták. Igazságosan ítél és harcol. Szeme olyan, mint a lobogó tűz, fején ékes korona. Neve fel van írva, de senki sem ismeri, csak ő maga. Vértől ázott ruha van rajta, s neve: Isten Igéje. Az égi seregek fehér lovon kísérik, tiszta fehér patyolatba öltözve. Szájából éles kard tör elő, hogy lesújtson a nemzetekre. Vasvesszővel kormányozza majd őket, és tapossa a mindenható Isten tüzes borának sajtóját. Öltözetén a csípő körül ez a név volt felírva: Királyok Királya és Urak Ura.”¹¹⁹

117 *Georges Duby-Guy Lardreau*: Párbeszéd a történelemtől. Budapest, 1993. 58. o.

118 Jelenések Könyve. 6.1-8. Jóllehet őket is “megszemélyesíthetnénk” az 1000. év Európájának egynémely kóbor lovagjával.

119 Uo. 19.11-16.